

Oblikovna stran besed

- **Pregibne besede:** besede, katerim se oblika spreminja (npr. učitelj). Spreminja se *končni del*. So iz osnove (šol-) in končnice (-a).
Samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov.
Osnova je nosilec predmetnega pomena, končnica pa ima slovnični pomen.
- **Nepregibne besede:** besede, katerim se oblika ne spreminja (npr. v).
Predlog, veznik, členek, medmet.

Besedne vrste

- V besedne vrste delimo besede glede na pomenske lastnosti besed in njihove tipične vloge v stavku.
- *Samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov* (npr. vnaprej), *predlog* (npr. v), *veznik* (npr. če), *členek* (npr. vsaj) in *medmet* (npr. brr).
- Npr. treba, vseh → **povedkovnik** (v stavku se besede uporabljajo v vlogi povedkovnega določila).

Samostalniška beseda

- Samostalniki, posamostaljeni pridevniki (npr. Plavi), samostalniški zaimki (npr. on).

Samostalnik

- Neposredno poimenujemo bitja, reči, pojme.
- Delimo jih na občna in lastna imena (občna pišemo z malo, lastna pa z veliko).
- Nekateri imajo konkretni pomen, drugi pa abstraktnega.

Oblikovne lastnosti samostalnika:

- Spol: *Moški (-Ø), ženski (-a) ali srednji (-o/e) spol.* Načeloma je določen na podlagi končnice.
Posebnosti: ženski spol s končnico –Ø (cerkev), moški spol s končnico –a (Luka), s končnico –o/e (avto, finale), srednji spol s končnico – Ø (dekle, drevo).
- Slovnična števila: ednina, dvojina, množina. Izražamo jih s končnico.
Množinski samostalniki (npr. možgani), *neštevnici edninski samostalniki* (snov, skupina ali pojem, npr. kri).
- Jih sklanjajmo (pregibamo v sklonu).
Šest sklonov: imenovalnik, roditeljski, dajalnik, tožilnik, mestnik, orodnik.
Samostalnike uvrščamo v določene *sklanjatvene vzorce*.
Tri skupine sklanjatev: moška, ženska in srednja. Samostalnike razvrščamo v sklanjatvene vzorce na podlagi spola in končnice v imenovalniku rodnine.

Moške sklanjatve

- **1. moška sklanjatev:** samostalniki moškega spola, ki imajo v roditeljski ednine končnico –a.
 - o Posebnost v končnici:

	ed.	dv.	mn.
im.	-a	-a	-a
rod.	-a	-ov	-ov
da.	-u	-oma	-om
tož.	-Ø	-a	-e
me.	-u	-ih	-in
or.	-om	-oma	-i

V imenovalniku ednine imajo končnico –o oz. –e (avto, finale) ... prevzeta občna imena, a imajo moški spol v našem jeziku.

Enozložni samostalniki v roditeljski ednine imajo končnico –u (gradu).

▪ Samostalniki, ki poimenujejo bitja, imajo v tožilniku ednine končnico –a (brata); to je značilno tudi za kategorijo živosti (... našel je gobana).

▪ Samostalniki, ki se končajo na c, č, ž, š, j imajo končnico –e → preglas (s stricem).

▪ Samostalniki zob, mož, las imajo v imenovalniku množine končnico –je.

- o Posebnosti v osnovi:
 - *Izpade polglasnik* (sošolec, sošolca).
 - Nekateri samostalnika od roditelja ednine *podaljšujejo osnovo:*
 - Z –j- : samostalniki, katerih osnova se konča na –r (kolesar, kolesarja).
 - S –t- : domača imena, katerih osnova se konča na –e (Toneta).
 - Z –n- : samostalniki, katerih osnova se konča na –lj (nageljna).
 - Enozložnim samostalnikom se osnova v dvojini in množini podaljša z –ov- (zid, zidova).
 - *Glasovna premena* (otroci).
 - *Nadomestna osnova:* človek → ljudje (tudi v roditelju in mestniku dvojine).
 - Nekaterim samostalnikom se *spremeni trajanje* (brat – brata), pri nekaterih pa se kratki široki e oziroma o zamenja z dolgim ozkim (kmeti – kmeta).
- o Večina ohranja naglasno mesto.
- o **Naglasna mesta:**
 - Nepremični:
 - *Na osnovi:* naglas je ves čas na istem zlogu osnove (stol – stola).
 - *Končniški:* na končnici: naglas je ves čas na končnici.
 - Premični:
 - *Na osnovi:* če se naglasno mesto premika na osnovi (medved – medveda).
 - *Mešani* (v nekaterih oblikah na osnovi, v drugih pa na končnici (sneg, snega)).

- **2. moška sklanjatev:** samostalniki moškega spola, ki imajo v roditelju ednine končnico –e.

- o Lahko jih sklanjamo tudi po 1. moški sklanjatvi.
- o Naglasno mesto se ne premika.

	im.	rod.	daj.	tož.	me.	or.
ed.	-a	-e	-i	-o	-i	-o
dv.	-i	-Ø	-ama	-i	-ah	-ama
mn.	-e	-Ø	-am	-e	-ah	-ami

- **3. moška sklanjatev:** samostalniki moškega spola, ki imajo v roditelju ednine in v vseh drugih sklonih končnico –Ø.

- o Kratice, simboli.
- o Lahko jih sklanjamo po 1. moški sklanjatvi.

Ženske sklanjatve

- **1. ženska sklanjatev (=drugi moški):** samostalniki ženskega spola, ki imajo v roditelju ednine končnico –e.

- o Posebnosti v končnici:
 - *Gospa. (glej list)*
 - Samostalniki, ki se končujejo na –ev (cerkev, žetev), v imenovalniku in tožilniku ednine imajo –Ø, v orodniku pa –ijo.
 - *Mati, hči (glej list).* V imenovalniku in tožilniku ednine imata –Ø, v orodniku ednine pa –jo; od roditelja ednine dalje podaljšujeta osnovo z –er-.
- o Posebnosti v osnovi:
 - Nekaterim se v roditelju dvojine in množine v osnovo vriva polgalsnik oz. –i pred –j- (voznja – voženj, ladja – ladij).
 - Samostalniki na –ev: razen v imenovalniku in tožilniku ednine jim iz osnove *izpade polglasnik*.
- o Naglasna mesta:
 - Večina jih ohranja isto naglasno mesto.
 - Samostalniki s *polglasnikom v osnovi* (megla) imajo *nepremični* naglasni tip na osnovi ali na končnici.

- Nekateri se naglašujejo po *nepremičnem ali po mešanem naglasnem* tipu (če se po mešanem, so oblike slogovno zaznamovane).

- **2. ženska sklanjatev:** samostalniki ženskega spola, ki imajo v rodilniku ednine končnico –i.

o Posebnost v končnici:

	ed.	dv.	mn.
im.	- Ø	- i	- i
rod	- i	- i	- i
da.	- i	- ma	- im
tož.	- Ø	- i	- i
me.	- i	- ih	- ih
or.	- jo	- ma	- mi

- Nekateri imajo *posebne končnice* v orodniku ednine, v dajalniku dvojine in množine (pesem, stvar).
- Nekaj enozložnih samostalnikov (stvar) ima posebne končnice v dajalniku dvojine in mestniku dvojine in množine.

o Posebnost v osnovi:

- Nekaterim se *osnova premenjuje* tako, da jim *izpade polglasnik* (bolezen – boleznj).
- *Drugačna osnova* (kri – krv).

o Večina *ohranja naglasno mesto* (nepremični naglas na osnovi).

- Samostalnikom, ki se sklanjajo kot stvar, pa se naglasno mesto premenjuje (v nekaterih oblikah je na osnovi, v nekaterih pa na končnici) – *mešani tip*.

- **3. ženska sklanjatev:** samostalniki ženskega spola, ki imajo ničto končnico.

- o Domača ženska lastna in občna imena na –i (Malči, babi), vsi priimki ženskih oseb in prevzeta ženska imena.

Srednja sklanjatev

- Samostalniki srednjega spola, ki imajo v rodilniku ednine končnico –a.

o Posebnost v končnici:

	ed.	dv.	mn.
im.	- o	- i	- a
rod	- a	- Ø	- Ø
da.	- u	- oma	- om
tož.	- o	- i	- a
me.	- u	- ih	- ih
or.	- om	- oma	- i

- Samostalniki, katerih osnova se končuje na *c, č, ž, š, j*, imajo *preglas* (v končnicah imajo –e- namesto –o-) v orodniku ednine ter v dajalniku dvojine in množine.
- Nekateri imajo v imenovalniku ednine –Ø (dekle).

o Posebnost v osnovi:

- Tisti, ki imajo v imenovalniku ednine končnico –Ø, od rodilnika ednine podaljšujejo osnovo s –t-, –s-, –n- (tele, teleta).
- Nekaterim se v rodilniku množine *vriva polglasnik*, e pred –j- se vriva –i- (okno – oken, naselje – naselij).

o *Stalno naglasno mesto* na osnovi ali na končnici.

- *Premičnega* imajo tisti, ki osnovo podaljšujejo z –n- (izjemi: ime, vime) ter tele, pleče.
- *Mešani* je redki (srce).

Posamostaljeni pridevnik

- Prvotni pridevniki, ki so zaradi izpuščenega samostalnika dobili vrednost samostalniških besed, ohranili pa pridevniško sklanjatev.

- Večinoma lastna imena.
- Npr. dežurni.

Samostalniški zaimek

- Zaimek je beseda, ki kaj imenuje posredno.

- Posredno poimenuje bitje, stvar, pojem.

- Imajo enake slovnične lastnosti kot samostalniki.

- Delimo jih na **osebne** (ona, vi) in **neosebne** (nekaj, kar, kdo).

Osebn so tisti, ki izražajo slovnico osebo.

Osebn samostalniški zaimki:

- o Določimo jim lahko *sklon, spol, število*. V stavku predvsem v vlogi osebka ali predmeta.
- o V rodilniku, dajalniku in tožilniku 2 obliki: naaglasno (njega) in nenaglasno oz. naslonsko (ga).
- o Če je tožilnik navezan na predlog (npr. zanj), pa imajo še tretjo obliko – navezno (npr. –nj).
- o Povratni osebni zaimek: sebe/se. Ne nastopa v vlogi osebka. (tisto, kar lahko zamenjamo s sebe/sebi).

Neosebni samostalniški zaimki:

- o Ne izražajo slovnice osebe. So moškega ali srednjega spola, so v ednini, lahko jih sklanjajo.
- o Vprašalni, oziralni, nedoločni, nikalni, poljubljostni.
 - *Vprašalna*: sprašujemo po človeku (kdo, kaj)
 - *Oziralna*: opisno predstavimo nekaj (kdor, kar).
 - *Nedoločna*: če nekaj ne poimenujemo posredno (nekaj, nekdo).
 - *Nikalna*: izražamo neobstoj (nihče, nič).
 - *Poljudnostna*: kdo, kaj.

	EDNINA			DVOJINA			MNOŽINA		
	1. os.	2. os.	3. os.	1. os.	2. os.	3. os.	1. os.	2. os.	3. os.
Im.	jaz	ti	ona	midva	vidva	onadva	mi	vi	oni
Rod.	mene/me	tebe/te	nje/je	naju	vaju	njiju/ju	nas	vas	njih/jih
Daj.	meni/mi	tebi/ti	njej/ji	nama	vama	njima/jima	nam	vam	njim/jim
Tož.	mene/me	tebe/te	njo/jo	naju	vaju	njiju/ju	nas	vas	njih/jih
Mest.	o meni	o tebi	o njej	o naju	o vaju	o njiju	o nas	o vas	o njih
Or.	z menoj/ z mano	s teboj/ s tabo	z njo	z nama	z vama	z njima	z nami	z vami	z njimi

Im.	kdo	kaj	kdor	kar	nihče	nič	nekdo	nekaj
Rod.	koga	česa	kogar	česar	nihče	ničesar	nekoga	nečesa
Daj.	komu	čemu	komur	čemur	nikogar	ničemur	nekomu	nečemu
Tož.	koga	kaj	kogar	kar	nikomur	nič	nekoga	nekaj
Mest.	o kom	o čem	o komer	o čemer	o nikomer	o ničemer	o nekom	o nečem
Or.	s kom	s čim	s komer	s čimer	z nikomer	z ničimer	z nekom	z nečim

Pridevniška beseda

- Poimenujejo lastnosti, vrsto, svojino, količino.
- **Oblikovne lastnosti:**
 - o Nimajo lastnega stalnega spola.
 - o Nimajo lastnega števila.
 - o Se *sklanjajo*.
 - o Imajo v tožilniku *ednine moškega spola* posebno slovnico lastnost: **navezovanost** (panonski svet – panonskega).
- Glede na to, kaj poimenujejo in kako to delajo (neposredno/posredno), jih delimo v tri skupine:
 - o **Pridevniki, števniki, pridevniški zaimki**.
- V stavku so po navadi v vlogi povedkovega določila ali v vlogi levega prilastka.

Pridevnik

- **Lastnostni, vrstni, svojilni**.

Lastnostni:

- Barva, oblika, mera, snovnost, vremenskost, kakovost, stanje.

- **Deležnik:** lastnostni pridevnik, tvorijo se iz glagolov. Npr. smejoč.
Prislov: čakajoč, pridevnik: čakajoče
- Lastnostni imajo nekaj posebnosti:
 - o Nekaj imajo v vseh spolih, številih in sklonih ničto končnico, se sklanjajo po 2. *pridevniški sklanjatvi*.
 - o Vsi imajo *nedoločno in določno obliko*. Nedoločna oblika je bel, določna pa beli (vprašamo s kateri).
 - o **Tristopenjsko stopnjevanje:** osnovnik, primernik, presežnik. Lahko z obrazilom ali s prislovom.
 - o **Dvostopenjsko stopnjevanje:** lep, prelep.
- **Vrstni:** kateri, - ski, - ški, - čki, - nji, - ji, - ni, tudi -ov/- ev, - in (kadar ne poimenujejo osebne svojine).
- **Svojilni:** čigav. – ov/-ev, - in., tudi – ski, -ji.
- Lastnosti: trispolskost, trištevilskost, navezovalnost.

Števniki

- Neposredno poimenujemo količino, položaj prvine v vrsti/skupini.
- **Glavni števniki** poimenujejo količino prvin: koliko.
 - o Izražajo *spol, število, sklon* .
 - 1 ima posebne končnice za vse tri spole, 2, 3, 4 imajo po dve posebni končnici – za m. sp in ž. sp. Za 5 in več: ni glasovnih končnic za izražanje spola.
- **Vrstini** poimenujejo položaj prvine v vrsti/skupini: kateri.
 - o Nimajo oblikovnih posebnosti. *Sklanjajo se kot pridevniki*.
 - o Tvorimo jih iz glavnih števnikov (obrazilo – i, - a, ali – o).
 - o 1.,2.,3.,4. → nadomestna osnova.
- Poznamo tudi **ločilne števnike** (poimenujemo količino prvin npr. troje vrat), **množilne števnike** (poimenujemo količino delov npr. trojna vrata).

Pridevniški zaimek

- Posredno poimenujemo lastnost, vrsto, svojino ali količino.
- **Lastnostni** (kakršen), **vrstni** (kateri), **svojilni** (njen) ali **količinski** (kolikor).
- Lahko izražajo vse tri spole, vsa tri števila, lahko se sklanjajo. Izjema le količinski (skupna samo oblika za srednji spol ednine in se ne sklanjajo. Npr. koliko).
- **Osebni in neosebni:**
 - o Osebni izražajo slovnično osebo. Moj, najin, tvoj ...
 - Povratni svojilni zaimek: svoj.
 - o Neosebni ne izražajo slovnične osebe.
 - *Kazalni:* tak, tisti ...
Bližina: ta, oddaljenost: tisti, velika oddaljenost: oni, kakovost: tak/takšen, količina: toliko
 - *Vprašalni, oziralni, nedoločni, nikalni.*

Glagol

- Beseda, s katero poimenujemo dejanje, dogajanje, zaznavanje, stanje ali razmerje.
- Po pomenu so **polnopomenski** (dogajanje si lahko predstavljamo) in **nepolnopomenski**.
- **Nepolnopomenske delimo na:**
 - o **Fazne:** stopnja v dogajanju, npr. začnem, neham, končam.
 - o **Naklonske:** izražajo razmerje do česa, npr. moram, hočem, želim.
 - o **Biti,** kadar ne pomeni »obstajati, nahajati se, potekati«.

- **Glagolski vid:**
 - o **Dovršni glagoli:** izražajo dejanje z omejenim trajanjem.
 - o **Nedovršni glagoli.**
- **Vežljivost glagolov:** ob sebi predvidevajo določena dopolnila.
 - o Osebni so glagoli, ki predvidevajo dopolnilo v imenovalniku, npr. cveteti.
 - o Drugi so brezosebni, npr. snežiti.
 - o Prehodni: zahteva še katero drugo dopolnilo, največkrat v tožilniku, npr. brati.
 - o Neprehodni ne predvidevajo dopolnila, npr. cveteti.
- **Oblikovne lastnosti glagolov:**
 - o Osebne glagolske oblike *izražajo osebo in število*, npr. zna. Tudi *sklon* in lahko tudi *čas*.
 - o **Neosebne glagolske oblike**, npr. znati.
 - **Nedoločnik** (neosebna glagolska oblika na: -ti/-či; znati, reči)
 - **Namenilnik** (neosebna glagolska oblika na: -t,-č; delat, strič; ob glagolih premikanja)
 - **Opisni deležnik na -l** (neosebna glagolska oblika na -l, s katero *delamo prihodnjik*, *preteklik*, *predpreteklik* in *pogojnik*, npr. znal).
 - **Trpni deležnik na -n/-t** (neosebna glagolska oblika, s katero *delamo trpne povedi*, npr. obiskan).
 - o **Osebne glagolske oblike** izražajo poleg osebe in števila še naklon in nekatere tudi čas.
 - o **Naklonske oblike glagolov:**
 - **Povednik, velelnik in pogojnik.**
 - o Povedne glagolske oblike izražajo čas: *sedanjik* (edina nezložena glagolska oblika), *prihodnjik*, *preteklik*, *predpreteklik*.
 - o Glagoli se pregibajo v osebi in številu → se **spregajo**.
- Velelnik izraža le 2. osebo vseh treh števil, ter prvo osebo dvojine in množine. Spregamo jih po posebni *velelniški spregatvi*.
- Pogojnik je naklonska glagolska oblika, s katero sporočevalec izraža umišljeno dejanje. Za vljudnejše pozivanje naslovnika.
- Glagoli v stavku nastopajo v vlogi povedka.

Prislov

- Prislovi so *posamezne/samostojne besede*, ki same poimenujejo kraj, čas, način ali vzrok dejanja.
- Ločimo: **krajevne** (npr. zdoma), **časovne** (npr. nikdar), **načinovne** (npr. leže) in **vzročne** (npr. hote, zato).
- Največ je načinovnih: iz pridevnika ali glagola. Tisti, ki so iz glagola, se imenujejo **deležje** (npr. beroč, stoje ...).
- Iz pridevnika so podobni pridevniški obliki za imenovalnik ednine v srednjem spolu, le *naglas* je pogosto *pomaknjen* na končni -o.
- Poimenujejo nekaj posredno ali neposredno. Tisti, ki poimenujejo nekaj na posreden način, so **prislovni zaimki** (npr. kam; istih vrst kot neosebni samostalniški in pridevniški zaimki).
- V stavku nastopajo v vlogi prislovnega določila.

Predlog

- Poimenujejo neenakovredna razmerja med besedami ali besednimi zvezami in vplivajo na sklonsko obliko izraza za sabo.
- Večina poimenuje prostorsko razmerje (npr. pri, pod), nekateri časovno (v /mladosti), načinovno (/plavati/ po žabje) ali vzročno (/jokati/ od sreče).
- Ob sebi *predvidevajo določen sklon* (odvisno od glagola pred predlogom).
- *Predlog in beseda oz. besedna zveza, ki mu sledi v določenem sklonu, tvorita predložno zvezo*.
- V stavku so del drugih stavčnih členov.

- **Nepravi predlogi:** besede, ki prvotno niso predlogi, temveč samostalniki (npr. vrh /gore/, konec /vasi/) ali prislovi (npr. blizu /mesta/, sredi /množice/). *Ob sebi zahtevajo samostalnik v rodilniku.*

Veznik

- Poimenuje logična razmerja med prvinami predmetnosti in ne vpliva na obliko besede za seboj.
- Ločimo **prirede** in **podrede veznike**.
Priredni poimenujejo enakovredna razmerja (npr. istovrstnost, nasprotje, posledičnost ...), **podredni** pa neenakovredna.

Priredni:

- Priredni povezujejo razne dele besede ali stavke.
Poimenujejo pa raznovrstna enakovredna razmerja, npr. istovrstnost (in), nasprotje (vendar), posledičnost (zato).
- Nekaj je dvodelnih (nastopajo v obeh priredno povezanih delih).

Podredni:

- Podredni vezniki povezujejo samo stavke (so medstavčni). Poimenujejo razna neenakovredna logična razmerja, in sicer *glede na čas* (ko), *vzrok* (ker), *namen* (da /bi/), *pogoj* (če), *izjemo* (čprav), *primerjavo* (kot), *vsebinskost* (da).
- Večbesedni veznik: npr. brž ko, kljub temu da, kot da, tako da, s tem da (med njimi ni vejice!).
- Nimajo vloge samostojnega stavčnega člena.

Členek

Besede, ki poimenujejo sporočevalčevo miselno presojo stvarnosti (le, tik, še), večjo ali manjšo stopnjo njegovega prepričanja o tem (morda, zares), njegovo pritrjevanje (da), zanikanje (ne) ali vpraševanje (ali).

Ni vprašalnic, niso samostojni stavčni členi.

Medmet

- Beseda, ki neposredno izraža sporočevalčevo doživljanje stvarnosti (npr. veselje), je medmet.
- Treh vrst:
 - o **Razpoloženski.**
 - o **Posnemovalni.**
 - o **Velelni** (npr. psst).
- So pastavki (Av, boli!) ali samostojne povedi (Av!)